

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 67(497.412Ljutomer)(091)
DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.13>

Prejeto: 7. 7. 2022

Tomaz Markovičmag., prof. geo. in zgod., muzejski sodelavec, Splošna knjižnica Ljutomer OE Muzej, Glavni trg 2, SI-9240 Ljutomer
E-pošta: muzej@lju.sik.si

Obrt v Ljutomeru skozi čas

IZVLEČEK

Tako kot v drugih slovenskih mestih in trgih se je obrt skupaj s trgovino od srednjega veka naprej razvijala tudi v Ljutomeru in njegovi okolici, kjer so delovali številni obrtniki. Večina obrti je v Ljutomeru vrhunec doseglo konec 19. stoletja. Pravi razcvet je doživelo mizarstvo, usnjarstvo in opekarstvo, ki se je iz majhnih obrtnih delavnic postopoma razvilo v polindustrijske in industrijske obrate, ki delujejo še danes. Med številnimi obrtmi je v članku opisan razvoj krojaštva, studenčarstva, lončarstva, čevljarstva, mizarstva, vrvarstva, kovaštva, kolarstva, mlinarstva slaščičarstva in medicinarstva.

KLJUČNE BESEDE

Ljutomer, obrti, obrtniki, industrija

ABSTRACT

CRAFTS IN LJUTOMER OVER TIME

As in other Slovenian towns and market towns, in the Middle Ages, handicrafts also began to develop in Ljutomer and its surroundings, which boasted numerous craftsmen. Most handicrafts in Ljutomer reached their zenith at the end of the nineteenth century. The greatest boom was experienced by joinery as well as the tanning and brickmaking trades, which gradually evolved from small handicrafts workshops into semi-industrial and industrial plants that continue to be in operation today. Among many handicrafts, the article focuses primarily on the development of tailoring, well digging, pottery, shoemaking, joinery, ropemaking, blacksmithing, wheelwrighting, milling, confectionery, and gingerbread making.

KEY WORDS

Ljutomer, handicrafts, craftsmen, industry

Številne arheološke najdbe potrjujejo, da so se z nekaterimi obrtnimi dejavnostmi ukvarjali naši predniki že v prazgodovini. Razne kovaške in lončarske izdelke ter ostanke tkanega platna iz obdobja Kelto v in Rimljanov so našli tudi na najdiščih na širšem območju Ljutomera. Sprva so ljudje predvsem za lastne potrebe izdelovali kovaške, lončarske in pletarske izdelke. Poleg tega so izdelovali predmete iz kosti in lesa, naučili pa so se tudi raznih pletarskih tehnik. S stoletji so izpilili svoje rokodelske spretnosti, zato so začeli kopiciti vedno več izdelkov. Vseh niso več potrebovali za lastne potrebe, zato so jih začeli zamenjavati za druge ali pa so jih prodali. Rokodelski izdelki so tako že pred mnogimi stoletji postali predmet trgovanja. Predvsem pri izdelovanju zahtevnejših izdelkov je že pred mnogimi stoletji prihajalo do specializacije oziroma do nekakšnega servisa.¹

Tako kot v drugih slovenskih mestih in trgih se je zaradi vse večjih potreb ljudi obrt skupaj s trgovino od srednjega veka naprej razvijala tudi v Ljutomeru in njegovi okolici, kjer so delovali številni obrtniki. Oskrbovali so predvsem domačine, odpravljali pa so se tudi v sosedne kraje. Predvsem šivilje, krojači, čevljarji, mizarji in sodarji so delo pogosto opravljali na domu naročnika. Tukaj so ponavadi bivali in prespali, dokler niso dokončali svojega dela. Večina rokodelcev je svoje izdelke delalo po naročilu, le redki so si delali zaloge.²

V Ljutomeru je bilo rokodelstvo v srednjem veku dobro razvito in domnevno naj ne bi bilo lahko pridobiti statusa tržana, če posameznik ni obvladal nobene ročne dela. Ljutomerski obrtniki so bili v tem obdobju, tako kot vsi ostali na Štajerskem, združeni z glavnim cehom v Gradcu. V naslednjih desetletjih so rokodelci v svojih mestih in trgih postopoma ustanavljali lastne cehe. Večina ljutomerskih rokodelcev so sprva pridružili radgonskim cehom. Na začetku 17. stoletja, ko so že številčneje zastopane in razširjene obrti pridobile dovoljenje za ustanovitev svojih cehov se je to začelo počasi spreminjati. V Ljutomeru so prve cehe pridobili lončarji, kovači, sodarji, čevljarji in tkalci.³

V prvi polovici 18. stoletja so na območju Ljutomera delovali številni obrtniki. Leta 1726 so bili popisani štirje usnarji, trije čevljarji, tkalci, krojači in lončarji, po dva vrvarja, kovača, mesarja in mizarja ter po en ključavničar, pek, sodar, sedlar, kolar, opekar in mlinar.⁴ Dobrih sto let pozneje se je število obrtnikov in raznih obrti povečalo. Sredi 19. stoletja je v Ljutomeru delovalo sedem krčmarjev, štirje čevljarji, usnarji in sodarji, trije lončarji, mizarji, krojači, tkalci in po dva tesarja, mesarja, jermenarja, peka, kovača, zlatarja ter trgovca. Poleg njih so delovali še po en

sedlar, konjederec, mežnar, lectar, vrvar, brivec, barvar, kolar, strugar, žeblijar, mlinar, ključavničar, suknar, steklar, zidar in urar.⁵

Večina obrti v Ljutomeru je vrhunec dosegla konec 19. stoletja. V tem obdobju so bile najbolj razvite in najštevilčnejše mizarstvo, sodarstvo, lončarstvo, kovaštvo, kolarstvo, mlinarstvo, usnarstvo, sedlarstvo in čevljarstvo. Pravi razcvet je doživelo mizarstvo in opekarstvo, ki je po vzoru avstrijskih mest množično oskrbovalo trške in kmečke domove z raznovrstnim pohištvom oziroma z opečnimi izdelki.⁶

Na začetku 20. stoletja so se le nekateri obrtniki uspeli prilagoditi zahtevam časa. To so storili bodisi z nabavo najsodobnejših strojev in se preusmerili na pot podjetništva ali pa so preprosto le spremenili potek in filozofijo proizvodnje. Večina manjših obrtnikov se je usmerila v storitve, izvrševanje naročil znanega potrošnika ali pa zgolj na popravila, kjer jim industrijska proizvodnja še ni mogla konkurirati. Industrijska proizvodnja je na eni strani postopoma uničevala dotlej razširjene obrti, po drugi strani pa je odprla pot številnim novim, zlasti v mehaniki in elektrotehniki.⁷

V obdobju med svetovnimi vojnami so nekatere obrti na območju Ljutomera postopoma prehajale v majhne polindustrijske in industrijske obrate. To je veljalo za opekarne v Ljutomeru, Borec in Lukavcih, mizarstvo delavnico v Ljutomeru (današnji Murales), tovarno usnja v Ljutomeru in za tovarno cementnih izdelkov in mozaičnih plošč na Spodnjem Krapju. Za ta čas so bila značilna tudi strokovna združenja za trgovce, kolarje, obrtnike oblačilnih strok, obrtnike lesnih strok, sedlarje tesarje, studenčarje in za gostinsko stroko.⁸

Po koncu 2. svetovne vojne je industrializacija neposredno začela ogroziti veliko večino obrti. Industrijska produkcija z nizkimi stroški izdelave in nizko cenovno ponudbo je močno zoževala obseg povpraševanja po obrtniških izdelkih in uslugah. Zaradi tega so začele posamezne panoge obrti naglo propadati.⁹ Tako je bilo na primer v občini Ljutomer leta 1966 popisanih devet sodarjev, trinajst kovačev, pet kolarjev, deset krojačev, osem šivilj in tri čevljarske delavnice. Deset let pozneje (leta 1976) so delovali le še trije sodarji, šest kovačev, en kolar, dve krojaški delavnici ter po ena šiviljska in čevljarska delavnica. V tem obdobju so se začele razvijati nove vrste obrti, kot so električarstvo, kleparstvo, avtoprevoznništvo itd. V samem Ljutomeru se je razmahnila predvsem kovinska, lesna, tekstilna, gradbena in živilska industrija.¹⁰

Do danes je večina tradicionalnih obrti na območju Ljutomera povsem zamrlo. Kljub temu je še ve-

¹ Lačen Benedičič, *Razvoj obrti*, str. 8–12.

² Rudolf, *Nekaj besed o Mali Nedelji*, str. 303.

³ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 285.

⁴ SI PAM/0004/010/00008, *Obrt in trgovina v Ljutomeru (17.–19. st.)*, Seznam obrtnikov v trgu Ljutomer, cca. 1726.

⁵ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 333–336.

⁶ Šarf, *Etnološka topografija*, str. 42.

⁷ Lazarevič, *Temeljne razvojne poteze*, str. 18–20.

⁸ Šarf, *Etnološka topografija*, str. 42.

⁹ Lazarevič, *Temeljne razvojne poteze*, str. 20.

¹⁰ Šarf, *Etnološka topografija*, str. 42.

Trg Ljutomer leta 1681 (Slekovec, Trg in župnija Ljutomer, str. 5).

dno živečih nekaj poznavalcev starih obrti in njihovih potomcev, ki ohranjajo to znanje in ga prenašajo mlajšim generacijam.

Čevljarstvo

Čevljarstvo spada med obrti z že zelo dolgo tradicijo. Čevljarji kot samostojni obrtniki so se že od 15. stoletja naprej povezovali v cehe. Poglavitni nalogi obrti sta bili izdelovanje in popravilo obutve. Čevljarji so omenjeni v najrazličnejših pisnih virih že pred stoletji.¹¹

Na Slovenskem so bile čevljarske delavnice še v 20. stoletju najpogosteje locirane v osrednjih prostorih hiš, kjer so ljudje tudi bivali. Čevljarji so imeli glavno orodje na nizki mizi, pri kateri so sedeli na trinožnem stolu. Ob mizi so imeli vodo za namakanje čevljev in usnja ter police za lesena kopita, iz katerih so viseli prirojeni vzorci in papirnate mere z imeni naročnikov. Vse do uporabe električne energije so si svetili s petrolejkami. Močno svetlobo so si ustvarili s pomočjo steklenih krogel, ki so bile napolnjene z vodo. Na delovnih mizah so imeli pri roki še ravne in prikrivljene specialne nože, različna rezila, lepila, klej, barvila, loščila, vosek, okroglo kladivo. Zraven tega so čevljarji uporabljali še raznovrsten pribor: žeblje, podkvice, žbice, struglice, pile, klešče in drete. Poleg mize so imeli prerezano desko, ki so jo uporabljali za krojenje usnja in podplatov.¹²

Eden najpomembnejših pripomočkov je bilo prav gotovo kopito, od katerega je bila odvisna osnovna oblika obuvala. Čevljarji so kopita v začetku izdelovali sami. Vzeli so kos lesa in ga obtesali na zeleno dolžino in širino. Najpogosteje so izbrali les bukve, gabra in topola. Ko so hodili na t. i. štero, so pogosto iz lesa izklesali kopito za naročnika z največjo številko čevlja. Potem so kopito le še pomanjševali, da je ustrezalo tudi najmanjšemu paru nog pri hiši. Vse do 19. stoletja so bila v rabi simetrična kopita, ki so bila enaka za desno in za levo nogo.¹³

Tako kot povsod v večjih mestih in trgih na Slovenskem ima čevljarstvo že dolgo zgodovino tudi na območju Ljutomera. Tukaj so bili čevljarji vse do 18. stoletja del radgonskega ceha, ki je dobil prve pravice in pravila leta 1616. Leta 1726 so v samem ljutomerskem trgu delovali štirje čevljarji.¹⁴ V 18. stoletju se je čevljarstvo razvilo v tolikšni meri, da so lahko ustanovili ljutomerski ceh. Za svojega zavetnika so si izbrali sv. Erharda. Leta 1859 je v okviru ljutomerskega ceha delovalo 40 mojstrov, 55 pomočnikov in 36 vajencev.¹⁵ Čevljarska obrt v Ljutomeru ni nikoli prešla v večje podjetje. Leta 1946 je bilo na širšem območju Ljutomera¹⁶ popisanih 42 čevljarjev.¹⁷ Leta 1959 je

¹³ Prav tam, str. 25–27.

¹⁴ SI PAM/0004/010/00008, Obrt in trgovina v Ljutomeru (17.–19. st.), Seznam obrtnikov v trgu Ljutomer, cca. 1726.

¹⁵ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 294.

¹⁶ V popisih leta 1946 in leta 1959 so bili zajeti obrtniki iz občin Ljutomer, Veržej, Razkrižje in Križevci pri Ljutomeru.

¹⁷ SI PAM/0442/003/001/00344, Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju, 1945.

¹¹ *Slovenski etnološki leksikon*, str. 67.

¹² Pavlin in Kunaver, *Slovensko narodno izročilo*, str. 154–155.

njihovo število upadlo zgolj na devet. Štirje so imeli delavnice v Ljutomeru, po en pa na Moti, Cvenu, v Borec, Veržeju in Ključarovic. Mojstri niso imeli zaposlenih pomočnikov in vajencev.¹⁸ Leta 1966 so bile v občini Ljutomer tri čevljarke delavnice, deset let pozneje pa je delovala zgolj ena.¹⁹ Ob koncu 20. stoletja so bili člani Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer spet trije čevljarji, ki so imeli svoje delavnice v Ljutomeru.²⁰

Leta 1983 se je na Postružnikovi ulici v Ljutomeru odprla nova čevljarška delavnica. Ob izgradnji bloka je v spodnjih prostorih odprl svojo čevljarško delavnico Anton Moleh iz Lukavcev, ki se je ukvarjal z različnimi popravili čevljev pasov in torb. Dobrih 20 let pozneje, natančneje leta 1996, je delavnico prevzel Miran Farkaš. Po končani osnovni šoli je obiskoval triletno čevljarško šolo v Mariboru, kjer je bil ena izmed zadnjih generacij čevljarjev, saj so šolo zaradi premajhnega števila zainteresiranih kandidatov kmalu zaprli. Po končani srednji šoli je prevzel delavnico z vsemi pripomočki od Antona Moleha, ki se je upokojil. Danes popravlja razna obuvala, v veliki meri sandale, natikače, razno športno in damsko obutev, poleg tega šiva naramnice šolskih in damskih torb, šotore različnih dimenzij in razne pasove. Kot delovne pripomočke uporablja brusilni stroj, šivalni stroj, t. i. prešo in stroj za lakiranje čevljev. Glede na to, da so obuvala vedno bolj cenovno ugodna in posledično slabše kakovosti, je dela dandanes vedno na pretek. V samem Ljutomeru trenutno obratujeta dve čevljarški delavnici. Poleg Mirana Farkaša deluje še Branko Hedžet, ki ima svojo delavnico na ulici Jureša Cirila.²¹

Med znane čevljarje v okolici Ljutomera je spadal tudi Anton Bogša, ki je imel svojo delavnico na Šafarskem. Mojstrski izpit iz čevljarstva je opravil v Koprivnici, kjer se je naučil vseh čevljarških opravil. S čevljarstvom se je ukvarjal celo življenje, dobrih 35 let, vse do leta 1957. Kljub temu, da je bil zaslužek zelo skromen, je z njim nekako uspel preživljati osemčlansko družino, ki ji je bilo čevljarstvo edini vir dohodka. To je seveda pomenilo, da je moral delati vsak dan od zore do mraka. V tistih časih je bilo največ različnih popravil, saj si ljudje v kriznih časih povečini niso mogli privoščiti novih čevljev. Med drugim je enkrat letno hodil na štero k velikim družinam iz okolice. Takrat je moral popraviti vse, kar je bilo še moč rešiti. Poleg obuval za vsakdanjo uporabo je popravil čevlje za k maši in za druge posebne priložnosti. Za opravljanje čevljarstva ni navdušil nobenega od svojih sinov. Kljub temu njegov trud in življenjsko delo ni šlo povsem v pozabo, saj je njegova vnukinja Jožica skupaj z možem Brankom Gašpa-

ričem njemu v spomin na Šafarskem uredila vreden ogleda čevljarški muzej.²²

Ena bolj zanimivih čevljarških delavnic je bila delavnica, ki je bila organizirana v sklopu krajevnega odbora Radoslavci. Glede na zapise je delovala v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja. Delavci so v sklopu obrata imeli jasno zastavljene vloge in zadolžitve. Vodja organizacije je bil Franc Štuhec, strokovni vodja je bil čevljar Ludvik Žnidarič, za odvažanje in prodajo čevljev pa je skrbel Martin Zmazek. Vsi zaposleni v okviru delavnice so bili domačini. Delavnica je bila namenjena predvsem izdelovanju čevljev ter delno tudi samemu popravilu le-teh.²³

Krojaštvo in šiviljstvo

Krojaštvo je obrt, namenjena izdelovanju, popravilu tekstilnih in usnjenih oblačil. Osnovo delo krojačev in šivilj je bilo izdelovanje več vrst oblek in spodnjega perila. Poleg tega so šivali še kožuhe, zaves, posteljno perilo in razne druge izdelke. V novejših obdobjih so začele nastajati specializirane krojaške obrti, od šivanja delovnih oblek, predpasnikov, različnih dekorativnih izdelkov do popravilnice oblačil.²⁴

Pisni viri prve krojaške obrtnike na Slovenskem omenjajo od 13. stoletja naprej. Prvi znani zapisi izhajajo iz Pirana (1281), Maribora (1330) in Ljubljane (1365), kjer je bil leta 1399 organiziran prvi krojaški ceh na današnjem slovenskem območju. Krojaštvo je že od srednjega veka naprej spadalo med najbolj razširjene obrti. Stevilni krojači in pozneje tudi šivilje so opravljale svoje delo v vseh slovenskih mestih, trgih in večjih vaseh.²⁵

Na območju Ljutomera je bilo krojaštvo nepogrešljiva obrt. Glede na zapise so bili ljutomerski krojači del radgonskega ceha po vsej verjetnosti že od 17. stoletja.²⁶ Leta 1726 so v Ljutomeru delovali trije krojači.²⁷ Enako število mojstrov najdemo tudi na popisu hišnih posestnikov v Ljutomeru dobrih sto let pozneje.²⁸ Krojaštvo je na območju Ljutomera doseglo vrhunec konec 19. stoletja in predvsem v prvi polovici 20. stoletja. Leta 1946 je bilo v okviru OLO Ljutomer popisanih kar 29 krojačev in 26 šivilj.²⁹ Leta 1959 je zaradi razcveta tekstilne industrije število krojačev in šivilj močno upadlo na šest oziro-

²² Gašparič, intervju, 2021.

²³ Rudolf, *Nekaj besed o Mali Nedelji*, str. 337.

²⁴ *Slovenski etnološki leksikon*, str. 258.

²⁵ Bogataj, *Domače obrti*, str. 179–180.

²⁶ Kovačič, *Ljutomer*, str. 174.

²⁷ SI PAM/0004/010/00008, Obrt in trgovina v Ljutomeru (17.–19. st.), Seznam obrtnikov v trgu Ljutomer, cca. 1726.

²⁸ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 333–335.

²⁹ SI PAM/0442/003/001/00344, Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju, 1945.; Register zasebnih obrtnih obratov, OLO Ljutomer (1945–1955), arhiv Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer.

¹⁸ Rihtarič, *Obrtništvo*, str. 60.

¹⁹ Šarf, *Etnološka topografija*, str. 42–43.

²⁰ *Katalog obrti in podjetništva*, str. 28.

²¹ Farkaš, intervju, 2021.

*Šivalni stroj Paule Dunaj
(hrani: SIKLJT, OE Muzej).*

ma na devet delavnic.³⁰ Leta 1976 so v Ljutomerski občini delovali zgolj še dva krojača in ena šivilja.³¹ Konec 20. stoletja je število obrtnikov, ki so nudili razne tekstilne usluge, v primerjavi s 70. leti spet naraslo. V okviru območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer je bilo registriranih osem šivilj.³²

Sredi 20. stoletja, natančneje leta 1948, je v samem centru Ljutomera odprla svojo mestno šiviljsko delavnico Paula Dunaj. Za poklic šivilje se je odločila takoj po končani osnovni šoli. Med letoma 1932 in 1934 je opravljala vajeništvo pri Alojziji Rauter v Cezanjevcih. Prvo zaposlitev si je našla v domačih Lukavcih, kjer je tri leta šivala obleke pod mentorstvom Matilde Ganže. Med letoma 1938 in 1944 jo je pot vodila v Beograd, kjer je kruh s šiviljstvom služila pri treh delodajalcih. Po končani 2. svetovni vojni se je vrnila nazaj v domovino. Leta 1947 je uspešno opravila mojstrski izpit za krojenje ženskih in otroških oblek. Na podlagi tega je leta 1948 v Ljutomerski mestni hiši odprla svojo šiviljsko delavnico. Delovni prostori so se nahajali na območju današnje gostilne Perla v pritličju mestne hiše. Zaposlene je imela tri šivilje, Pepco Filipič, Berto Kranjc in Marijo Prelog. Paula je s svojimi sodelavkami šivala za pomembne mestne ljutomerske gospe. Izdelovale so razne kostume, plašče in obleke.³³

Kovaštvo

Kovaštvo spada med najstarejše obrti. Podkovni kovači se v raznih zapisih pojavljajo že od zgodnjega

srednjega veka. Od 14. stoletja naprej so v Evropi že obstajali specializirani izdelovalci raznih pil, lopat, žebeljev, igel ... Kovači so obdelovali kovine, predvsem železo in jeklo z različnimi tehnološkimi postopki. Po večini so bile kovaške delavnice majhni, enoprostorni, samostojno postavljeni objekti, locirani na robu vaških zaselkov ob prometni cesti ali v bližini potoka, ki je poganjal kovaško kladivo. Večina kovačij v severovzhodni Sloveniji je bilo postavljenih po ustaljeni gradbeni shemi. Enoprostorni objekt je bil podaljšan s streho, ki je pokrivala odprto delovno predverje. Slednje je služilo predvsem za podkovanje živine ob vsakem vremenu. Pod nadstreški so imeli tudi posebna lesena stojala z vitli za dvig živine za lažje podkovanje in obdelavo kopit.³⁴

Kovači so pogosto krpali odlomljene dele orodij, podkovali konje, okovali podvozja vozov in platišča koles ter razno opremo za stavbe. Izdelovali so tudi kose, sekire, nože in železne dele za kmetijska orodja, kot so brane, plugi in sejalnice. Kovači, ki so izdelovali poljedelska in gozdarska orodja, so vedno dobro poznali želje in navade prebivalcev posameznih območij, saj so obliko izdelkov prilagajali glede na sestavo obdelovalnih površin, vrsto poljedelskega dela in podobno.³⁵

Kovaška obrt je bila izjemno cenjena in pomembna na območju Ljutomera. Tukajšnji kovači so že leta 1628 podali prošnjo za ustanovitev svojega ceha. Deželni glavar sprva ni odobril ustanovitve, saj je zahteval spremembe pri nekaterih pravilih. Glavna kovaška zadruga v Gradcu je leta 1638 uslišala prošnjo in potrdila 34 pravil, ki so se jih morali striktno držati. Ljutomerski kovači so se tako 14. marca 1638 združili v kovaški ceh. Konec leta so še s strani cesarja Ferdinanda III. pridobili zaščitni patent. Leta 1701 je cesar Leopold I. podelil nov zaščitni patent, na podlagi katerega so se morali vsi kovači, ki so bivali

*Obranjeno kovaško orodje Jakoba Klobučarja
(hrani: SIKLJT, OE Muzej).*

³⁰ Rihtarič, *Obrtništvo*, str. 63.

³¹ Šarf, *Etnološka topografija*, str. 42–43

³² *Katalog obrti in podjetništva*, str. 46.

³³ Zorec, intervju, 2021.

³⁴ *Bomo obranili kovačije?* str. 15–20.

³⁵ Bogataj, *Ljudska umetnost*, str. 40.

Kovaški in kolarski muzej družine Horvat na Razkrižju (hrani: SIKLJT, OE Muzej).

v radiju petih kilometrov, pridružiti Ljutomerskemu cehu.³⁶

Zavetnika ljutomerskega kovaškega ceha sta bila sv. Elohim in sv. Gregorij. Kadar je v Ljutomeru pomočnik želel postati mojster, je moral vsaj dve leti delati pri domačem mojstru, kjer si je pridobil potrebno spričevalo. Sin mojstra se je prav tako več let moral učiti, da je potem lahko prevzel delo svojega očeta. Vsi mojstri v Ljutomeru in okolici so morali vsako četrto nedeljo v mesecu ob 11. uri načelniku zadruga plačati svoj davek, ki je znašal en šiling. Nekoliko manjšo vsoto so vsak četrti teden morali plačati tudi pomočniki. Kovač je na območju ljutomerskega ceha postavil lahko delavnico le z dovoljenjem vseh mojstrov. Na ljutomerskih sejmih je posebna komisija pregledala in odstranila vse izdelke, ki niso bili dovolj kvalitetni. Leta 1859 je kovaška zadruga v Ljutomeru šela 65 mojstrov, tri pomočnike in šest učencev. Del te zadruga so bili tudi vsi kovači takratne središke župnije. V samem ljutomerskem trgu sta leta 1850 delovala dva kovača.³⁷

³⁶ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 289–291.

³⁷ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 291.

Sredi 20. stoletja je Obrtna zbornica Ljutomer popisala 33 kovačev, od katerih jih je pet delovalo v samem mestu.³⁸ Leta 1959 je bilo na širšem območju registriranih zgolj še sedem podkovskih kovačev (Mota, Stročja vas, Veržej, Drakovci, Bolehnečici in dva obrata v Ljutomeru) in štirje kovači (Razkrižje, Radoslavci, Bodislavci in Lukavci).³⁹ Slabih deset let pozneje je v občini Ljutomer skupno število kovačev naraslo na trinajst. Med njimi so bile kovaške družine Šrol (Bodislavci), Klobučar, Prelog (Radoslavci) in Kolbl (Drakovci). Pri Klobučarjevih v Radoslavcih sta se več kot 40 let s kovaštvom ukvarjala Jakob in njegov sin Janez. Izdelovala sta razne žeblje, klamfe, kose, sekire, nože in železne dele za razna kmetijska orodja. Popravljala in krpala sta tudi odlomljene dele orodij, okovala podvozja vozov in platišča koles. Janez se s kovaštvom ni ukvarjal primarno, saj je hodil v

³⁸ SI PAM/0442/003/001/00344 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju, 1945; Register zasebnih obrtnih obratov, OLO Ljutomer (1945–1955), arhiv Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer.

³⁹ Rihtarič, *Obrtništvo*, str. 61.

službo. Zaradi tega so imeli Klobučarjevi obrtno dovoljenje le v času Jakobovega delovanja. Družina danes v posebnih prostorih, kot spomin na to družinsko tradicijo, hrani razno dobro ohranjeno kovaško orodje.⁴⁰ Leta 1976 je število kovačev v Ljutomerski občini upadlo zgolj na šest,⁴¹ leta 1998 pa so se na območju obrtne zbornice Ljutomer s kovaštvom ukvarjali trije samostojni podjetniki.⁴²

Ena najbolj znanih kovaških družin v bližini Ljutomera so prav gotovo Horvatovi iz Razkrižja. Kovaško znanje se v družini prenaša že več kot 150 let. Četrto in hkrati zadnjo generacijo bogate družinske tradicije še vedno ohranja Anton Horvat. V domači kovaški delavnici je opazoval očeta in dedka vse od svoje rane mladosti. Prvotna kovačija Horvatovih, kjer je začel delovati Antonov praded, se je nahajala v naselju Globoka. Kovačnico na Razkrižju je leta 1932 postavil Antonov oče. Šlo je za majhno kovačnico, ki sta jo zaradi pomanjkanja prostora skupaj še štirikrat dogradila. Anton je samostojno začel delovati po letu 1975, ko je uspešno opravil mojstrski izpit. Vse generacije so izdelovale vozove in razno kmečko orodje. Največ so izdelali motik in plugov. Pri izdelavi vozov so tesno sodelovali z dvema kolarjema, ki sta za njih izdelovala lesene dele vozov. Posebni trenutki so bili ob primopredaji vozov, saj so se takrat pripravila prava praznovanja. Poleg tega so podkovali ogromno konj in volov. Anton v mlajših generacijah družine nima naslednika, saj danes dela za kovača ni veliko, hkrati pa je to izjemno naporen in zahteven poklic. Zato je na domačiji opremil prostor v kovaški muzej, s katerim ohranja večstoletno družinsko tradicijo. Kovačnica je opremljena s številnimi izdelki in starim orodjem, ki ga je uporabljal že njegov praded. V samem muzeju je poleg kovaškega orodja razstavljeno tudi kolarsko orodje in sablje, ki jih je Anton izdelal sam. Kljub temu, da je že upokojen, preživi v kovačnici skoraj vsak dan.⁴³

Kolarstvo

Kolarstvo se je v 17. stoletju razvilo iz dopolnilne dejavnosti kmečkega gospodarstva v samostojno poklicno obrt. Takrat je doživelo svoj prvi razcvet, saj se je počasi začelo razvijati prevoznitvo in komercialne ceste. Kolarstvo je bilo neposredno povezano s kovaško obrtjo, saj so morali biti vsi izdelki okovani.⁴⁴

Kolarji so delovali na podeželju in ob večjih prometnih poteh, po katerih so prevozniki vozili svoje vozove. Kolarska delavnica je skupaj s kovaško v srednjem in zgodnjem novem veku delovala kot nekakšen servis za vozove in konje. Podobno kot številni obrtniki so tudi kolarji hodili na delo po domovih.

Kadar so delali vozove, so jim kmetje pripravili večje prostore. Za izdelavo voza so porabili približno dva tedna.⁴⁵

Poleg vozov, vozičkov in sani so kolarji izdelovali tudi dele orodij in lesene posode. Ponekod so izdelovali tudi vinske preše, jarme za vpreganje goveje živine, kolovrate za prejo, trlice za trenje lanu, smuči, samokolnice, kmečko orodje in druge zahtevnejše izdelke iz lesa. Poleg tesarjev so marsikje izdelovali tudi mlinske naprave, ročne vozove, vozičke, ročne sani in druge vsakdanje naprave na kmetijah. Med najbolj značilnimi izdelki izpod rok kolarskih mojstrov so bili večnamenski vozovi za nakupovalne, izletniške, svatbene in druge namene.⁴⁶

Kolarstvo je na območju Ljutomera doseglo vrhunec šele konec 19. in na začetku 20. stoletja, o čemer pričata popisa obrtnikov iz leta 1726 in seznam hišnih posestnikov v Ljutomeru. Na obeh seznamih je zapisan le en kolar.⁴⁷ Sredi 20. stoletja je bilo v središču Prlekije v okviru Ljutomerske obrtne zbornice registriranih 14 kolarjev, med katerimi je imel zgolj en kolar svojo delavnico v Ljutomeru.⁴⁸ Leta 1959 je bilo na širšem območju Ljutomera popisanih pet kolarjev v Presiki, Spodnjem Krapju, na Gibini in dva v Ljutomeru. Vsi mojstri so delo opravljali sami, z izjemo Ljutomerskega kolarja Lovra Kranerja, ki je imel pomočnika in dva vajenca.⁴⁹ Leta 1966 je v občini Ljutomer delovalo enako število kolarjev kot ob popisu sedem let prej. Deset let pozneje, leta 1976, pa je deloval le še en sam kolar.⁵⁰ V 80. letih 20. stoletja je na kolarstvo na širšem območju Ljutomera ostalo le še veliko spominov in številnih zgodb.

Sredi 20. stoletja se je s kolarstvom ukvarjal tudi Avgust Magdič iz Radomerja. Za ta poklic se je navdušil že kot otrok, ko je pomagal doma v očetovi delavnici. V času 2. svetovne vojne je ostal brez ene roke. Kljub temu je s pomočjo očeta in sina Jožeta ter tudi hčere Marjane nadaljeval z delom. V tistih časih so izdelovali številne produkte: lesene vozove, manjše prikolice oziroma kola, lestvice in kolesa za voze, samokolnice, pluge, brane, sejalnike, osipače in še razne druge kmetijske pripomočke. Za izdelavo določenih izdelkov so sodelovali tudi s kovači iz Ljutomera. Po nekaj letih prakse se je za kolarja izučil še sin Jože. V času služenja vojaškega roka v Jugoslovanski ljudski armadi ga je podobno kot njegovega očeta doletela

⁴⁵ Prav tam, str. 165.

⁴⁶ Bogataj, *Ljudska umetnost*, str. 166.

⁴⁷ SI PAM/0004/010/00008, Obrt in trgovina v Ljutomeru (17.–19. st.), Seznam obrtnikov v trgu Ljutomer, cca. 1726; Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 333.

⁴⁸ SI PAM/0442/003/001/00344 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju, 1945; Register zasebnih obrtnih obratov, OLO Ljutomer (1945–1955), arhiv Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer.

⁴⁹ Rihtarič, *Obrtništvo*, str. 62.

⁵⁰ Šarf, *Etnološka topografija*, str. 42–43.

⁴⁰ Klobučar, intervju, 2021.

⁴¹ Šarf, *Etnološka topografija*, str. 42–43.

⁴² *Katalog obrti in podjetništva*, str. 17.

⁴³ Horvat, intervju, 2021.

⁴⁴ Bogataj, *Ljudska umetnost*, str. 165.

huda nesreča, po kateri ni mogel več izdelovati kolarskih produktov.⁵¹

Lončarstvo

Lončarstvo spada med najstarejše obrti na Slovenskem, o čemer pričajo številne arheološke najdbe iz različnih zgodovinskih obdobj. Najstarejše pisno pričevanje o lončarstvu naj bi se ohranilo za območje Zadrebke doline leta 1340. Lončarstvo se je razvilo na območjih, ki so bogata z glino. Kot najstarejša lončarska središča v Sloveniji slovijo Ljubno na Gorenjskem, Komenda, Ribniška dolina, Šentjernejsko polje, Dravsko polje in Pomurje. Posamezna središča so se med seboj razlikovala po vrsti gline, tehnologiji, oblikah in po okrasu.⁵²

Lončarji iz severovzhodne Slovenije so bili znani po kakovostnih skledah, pekačih za gibanice, pekačih za meso in močnate jedi, loncih za kislino mleko, cedilnih za sir, loncih za pranje in kuhanje, velikih vrčih za shranjevanje kisa, vrčih za vodo in vino ter pekačih za pogače. Glavni prodajalni prostori lončarjev so bili poleg domačih delavnic vaški, trški ali mestni sejmi.⁵³

Ljutomerski lončarji so se od glavnega ceha v Gradcu ocepili 7. decembra 1602. Zaščitni patent s pravili jim je podelil nadvojvoda Ferdinand II. 12. maja 1603. Znano je, da so v poznejših stoletjih ljutomerski ceh potrdili še Ferdinand III. (1645), Leopold I. (1660), Karel VI. (1713) in Marija Terezija (1746). Lončarji, ki so bili del ljutomerskega ceha, so se morali držati pravilnika, sestavljenega iz 58 točk. Med drugim so se morali redno udeleževati procesij na praznik svetega rešnjega telesa, svete maše na dan goda sv. Florijana in na dan goda sv. Nikolaja. Ob cerkvenih praznikih niso smeli žgati posode in kuriti v pečnici. Mojster je lahko odprl svojo delavnico, ko je predložil potrdilo o opravljenem izpitu in krstni list. Preden je bil sprejet v ceh, je moral uspešno narediti pet izdelkov: dva velika lonca v obliki steklenice s pokrovom, vrč, en gumb in v peč vloženo »kahlo« (pečnico). Poleg tega si je moral pridobiti še status tržana, županu podariti 60 kosov kuhinjske posode in revnim ljudem v špitalu donirati štiri vinarje. Mojster je lahko v delavnici učil naenkrat le enega učenca oziroma vajenca. Vsi pomočniki, ki so želeli postati mojstri, so morali dve leti nabirati izkušnje v drugih slovenskih pokrajinah.⁵⁴

Ljutomerski ceh je leta 1751 štel sedem mojstrov. Štirje so prihajali iz Ljutomera, po eden pa iz Križevcev pri Ljutomeru, Cezanjevcev in Radoslavcev. Dobrih sto let pozneje, leta 1859, se je število mojstrov povečalo na dvanajst. Tega leta sta bila zabeležena tudi dva pomočnika in trije učenci.⁵⁵ V Ljutomerski

okrajni obrtni zbornici je bilo leta 1946 registriranih enajst lončarjev.⁵⁶ Leta 1959 je bilo popisanih sedem lončarskih obratov, in sicer v Ljutomeru, Noršincih, Šalincih, Radoslavcih, Sitarovcih, Ključarovcih in na Stari Cesti. Z izjemo Žumanovih, ki so imeli pomočnika in vajenca, so mojstri dejavnost opravljali sami.⁵⁷ Družina Žuman je bila konec 20. stoletja edina lončarska družina, ki je še naprej ohranjala bogato tradicijo lončarstva na območju Ljutomera.⁵⁸

Danes še vedno lepo število lončarjev v Sloveniji nadaljuje bogato lončarsko dediščino, ki jo tehnološko in funkcionalno prilagajajo sodobnosti. Delovanje sodobnih lončarjev je še vedno po večini povezano s starimi lončarskimi središči in nahajališči gline. Nosilci te dejavnosti nadaljujejo večdesetletno tradicijo družinske dediščine. V ljutomerskem okolišju lončarsko tradicijo ohranja družina Žuman, ki se lahko pohvali z že skoraj 150-letnim delovanjem.

Žumanovi prenašajo lončarsko obrt iz roda v rod od leta 1874. Saša Žuman je že peta generacija lončarjev v družini. Lončarsko znanje sta mu predala oče Branko Žuman in ded Karel Žuman, ki je v 70. letih 20. stoletja odprl svojo delavnico v Ljutomeru. Karel je bil prvi lončar na Slovenskem, ki je zraven delavnice postavil prodajalni prostor in galerijo svojih najboljših izdelkov. Postopki izdelave lončarskih izdelkov se od 19. stoletja, ko so se Žumanovi začeli ukvarjati z lončarstvom, pa do danes niso bistveno spremenili. Družina že več desetletij koplje glino v Lukavcih, v bližini stare opekarne. Vsako leto nakoopljejo približno za dve traktorski prikolici gline, ki jo skladiščijo čez zimo doma v deponiji. Premrznjeno glino spomladi zmeljejo v posebnem mlinu z dvema valjema, ki sploščita glino v en milimeter tanko plast. Glino nato pregnetejo in premešajo ter odvisno od izdelka dodajo določeno količino vode. Pregneto glino oblikujejo v različno velike kepe, odvisno od posameznega izdelka. Točno odmerjeno količino gline začnejo oblikovati na električnem lončarskem vretenu. Oblikovani izdelki se nato morajo dobro posušiti. Sušenje lahko traja od enega tedna do enega meseca, odvisno od debeline in velikosti izdelka. Za tem sledi proces žganja. Prvo žganje oz. biskvitno žganje poteka pri 800–900 °C in traja 12 ur. Pri tem se porabi približno 2 m³ drv. Drugo, glazurno žganje poteka pri 1000 °C in traja 15 ur. Za tovrstno žganje porabijo 3 m³ drv. Za žganje lončenih izdelkov so najbolj primerna »mehka« drva smreke, jelše ali breze. Po drugem žganju pustijo izdelke v peči še dva dni, da se dobro ohladijo. Potem jih premažejo

⁵¹ Magdič, intervju, 2021.

⁵² Bogataj, *Ljudska umetnost*, str. 10.

⁵³ Bogataj, *Domače obrti*, str. 34–37.

⁵⁴ Slekovc, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 285–287.

⁵⁵ Prav tam, str. 287.

⁵⁶ SI PAM/0442/003/001/00344 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju, 1945; Register zasebnih obrtnih obratov, OLO Ljutomer (1945–1955), arhiv Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer.

⁵⁷ Rihtarič, *Obrtništvo*, str. 62.

⁵⁸ *Katalog obrti in podjetništva*, str. 17.

*Lončar Saša Žuman v svoji delavnici
(brani: SIKLJT, OE Muzej).*

z nesvinčenimi prozornimi glazurami, ki vsebujejo pigmentne dodatke. Žumanovi izdelujejo razne pekače, vrče, ročke, maslinjake in »dükle« za kisanje mleka.⁵⁹

Studenčarstvo

Studenčarstvo je bilo nekoč redna ali dopolnilna obrt. Naloge studenčarjev so bile iskanje vodnih virov, kopanje vodnjakov in izdelava ter nameščanje vodnih črpalk za črpanje vode iz vodnjakov. Izdelovali so tudi lesene, več kot 10 metrov dolge cevi za črpanje vode, ki so v glavnem bile iz borovega lesa. Studenčarstvo je ena od mlajših obrti, saj se je začelo razvijati v 2. polovici 19. stoletja, ko so se studenčarji v virih začeli omenjati kot samostojni obrtniki. Po koncu 1. svetovne vojne je bilo večina studenčarjev zapisanih v registrih kot studenčarski mojstri, ki se ukvarjajo še s kmetijstvom kot dodatno dejavnostjo. Pred tem je bila ta situacija obratna.⁶⁰

V raznih popisih obrtnikov in drugih arhivskih dokumentih vse do 19. stoletja na območju Ljutomera ni omenjenih mojstrov studenčarjev. Kot eden pr-

vih mojstrov za izkop vodnjakov in napeljavo odvodnih drenaž na širšem območju Ljutomera se omenja šele na začetku 20. stoletja Alojz Bratina iz Križevca. Veljal je za uradnega mojstra studenčarja in izdelovalca betonskih izdelkov za širšo okolico. Pomočniški izpit je opravil v avstrijskem Radkersburgu, mojstrskega v Ljubljani, največ znanja pa je prav gotovo odnesel od očeta, ki ga je tudi navdušil za to delo. Od leta 1914, ko je dobil koncesijo za obrt, je z očetom redno opravljal izkope studencev ter izdeloval lesene in cementne cevi v širši okolici. Svoje delo je odlično opravljaj skoraj pol stoletja. V bližini je nadzoroval izkope vseh vodnjakov, številnim sovaščanom in okoliškim kopačem je bil več let mentor.⁶¹

Eden bolj znanih studenčarjev iz okolice Ljutomera je bil tudi Jožef Maršič iz Jalšovca, doma tik ob slovensko-hrvaški meji. Za kopanje vodnjakov se je odločil zaradi pomanjkanja studenčarjev na tem območju in zaradi slabega finančnega stanja njegove velike družine. Bil je samouk, zato je na začetku kopal manjše vodnjake. Skozi leta je osvojil vse potrebne veščine za odprtje samostojne studenčarske obrti. Takrat, še v časih Socialistične federativne republike Jugoslavije, je pokrival celoten obmejni okoliš. Pri delu se mu je med drugimi pridružil tudi Vinko Kosi, ki je pred tem delal v rudniku Presika, zato mu delo pod zemljo ni bilo tuje. S studenčarstvom se je ukvarjal vse do leta 1985. Poleg njega je bilo zaposlenih več pomagačev, ki so bili odgovorni za odpadno zemljo ter varnost pri delu. Delo je bilo zelo naporno in nevarno. Najprej je moral mojster z enoletno leskovo rogovilo »rajalnico« poiskati morebitni vir vode. S šibo v vodoravnem položaju je korakal po zemljišču, dokler se ta ni ukrivila. To je bil znak, da je pod površjem voda. Pred začetkom gradnje studenca se je na mestu začrtanega mesta za kopanje zbrala cela družina in molila, da bi vodo res našli ter da se nobenemu kopaču ne bi nič zgodilo. Kopal je vedno le eden kopač. Odvečno zemljo so v kantah ali košarah, pritrjenimi na vitlo, povlekli na površje. Stene vodnjaka so običajno zaščitili z deskami. V primerih, kadar je bila zemlja rahla, so stene sproti obzidali z opeko ali kamenjem. Kopanje vodnjakov je trajalo dneve oziroma tedne, odvisno od višine podtalnice. Na nekaterih mestih so morali kopati tudi do 40 metrov v globino, preden so prišli do vode. Kopači so namesto zaščitnih čelad uporabljali kose desk, ki so si jih zavezali na glavo. Vsakič, ko so prišli do vode, je nastalo nepopisno veselje in olajšanje, saj je bilo veliko primerov, da vode sploh niso našli. Takrat je bil ves vložen trud zaman, saj so kopači ostali tudi brez plačila. V drugi polovici 20. stoletja so najpogosteje nameščali razne samotežne načine, in sicer vitle, vzvode ali vretena, pri katerih je na vrvi oziroma verigi viselo vedro za zajemanje vode. Na koncu so nad vodnjake namestili

⁵⁹ Žuman, intervju, 2021.

⁶⁰ *Slovenski etnološki leksikon*, str. 587.

⁶¹ Prav tam, str. 321–322.

Obranjena studenca na Šafarskem (hrani: SIKLJT, OE Muzej)

še leseno ostreže za zaščito pred raznimi tujki, ki bi lahko padli v vodnjak in onesnažili vodo.⁶²

Vrvarstvo

Vrvi kot izdelki za prodajo se na Slovenskem omenjajo že od 12. stoletja naprej. Takrat še ni bilo omemb vrvarjev, temveč so vrvi bile produkti tkalcev. Vrvarji so na območju Ljubljane prvič omenjeni konec 16. stoletja, ko so delovali trije vrvarji. Potrebe po vrvarstvu so bile majhne. O tem priča podatek, da so 200 let pozneje v Ljubljani še vedno delovali le trije vrvarji. Povsem drugače je bilo na Koroškem, kjer je bilo sredi 18. stoletja kar 49 mojstrov, devet pomočnikov in en vajenec. Slovenska Štajerska je štela le šest mojstrov in tri pomočnike. V drugi polovici 18. stoletja je ta številka na Štajerskem hitro narasla, saj je bilo zabeleženih sedemnajst mojstrov, sedem pomočnikov in devet vajencev.⁶³

Vrvarstvo ima v Ljutomeru že večstoletno tradicijo. Leta 1726 sta bila popisana dva vrvarja, dobrih sto let pozneje pa se je kot hišni posestnik v trgu Ljutomer omenjal en vrvar Friderik Babnik.⁶⁴ Po-

datki davčnih uradov iz srede 19. stoletja pričajo, da je imel Ljutomer leta 1853 enega mojstra, ki se mu je tri leta pozneje pridružil še en pomočnik. Glede na podatke davčnega urada sta v Ljutomeru v letih 1857, 1871–1874 in 1890 delovala en mojster in en pomočnik. Podobno kot v Ljutomeru so v drugi polovici 19. stoletja imela le enega vrvarja tudi mesta Ormož, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica in Gornja Radgona. Med štajerskimi mesti je leta 1853 izstopal Maribor s šestimi mojstri, tremi pomočniki in dvema vajencema. Na začetku 20. stoletja je takratni politični okraj Ljutomer (Gornja Radgona–Ljutomer) imel v registru le dva samostojna vrvarja, ki sta skupaj zaposlovala štiri delavce. Leta 1925 je bil v Ljutomeru zabeležen le en vrvarski obrat. Enako število vrvarjev kot Ljutomer so tega leta imela tudi danes tri največja slovenska mesta (Ljubljana, Maribor in Celje). Po koncu 2. svetovne vojne, natančneje leta 1951, je število vrvarjev na Slovenskem močno upadlo. Rezultati popisa lokalne industrije in obrti so zabeležili v Sloveniji le devetnajst vrvarskih obratov. Šlo je predvsem za stare mojstre, katerih delovni staž je presegel 20 let. Leta 1966 je bilo v Sloveniji aktivnih le še sedem vrvarskih mojstrov. Med njimi je bil tudi Bazilij Princič iz Ljutomera.⁶⁵

⁶² Gašparič, intervju, 2021.

⁶³ Kobe-Arzenšek, Vrvarska obrt, str. 170.

⁶⁴ SI_PAM/0004/010/00008, Obrt in trgovina v Ljutomeru (17.–19. st.), Seznam obrtnikov v trgu Ljutomer, cca. 1726; Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 333.

⁶⁵ Kobe-Arzenšek, Vrvarska obrt, str. 171.

Prinčičevi iz Ljutomera so se z vrvarstvom ukvarjali več desetletij. V 20. stoletju so bili edina družina v Ljutomeru in širše, ki so se ukvarjali z vrvarstvom. Prvi v družini se je s to obrtjo začel ukvarjati Anton Prinčič, ki je leta 1929 pridobil obrtniško dovoljenje. V več kot tridesetletnem delovanju je izučil štiri pomočnike, med katerimi je bil tudi njegov sin Bazilij. Ta je po uspešno opravljenem pomočniškem obdobju kmalu naredil mojstrski izpit v Murski Soboti, kjer je bil nekaj let zaposlen v eni od tovarn in tam izdeloval vrvi raznih dimenzij. Leta 1965, ko se je oče Anton upokojil, se je vrnil domov in prevzel obrt. Na samih začetkih je pletel vrvi iz konoplje, ki so jo uvažali iz raznih koncev takratne Jugoslavije. Pridobljeno konopljo je moral najprej zmikati oziroma počesati na ročni napravi mikalniki. Proti koncu 20. stoletja mu je to delo bilo prihranjeno, saj so namesto konoplje za izdelovanje vrvi uporabljali očiščeno surovino iz umetnih vlaken. Pakirana je bila v 50-kilogramskih balah, ki jih je do Ljutomera pripeljal vlak. Po pričanju Bazilijeve žene je bil sam postopek izdelovanja vrvi dolg in zahteven. Mojster je običajno združil po štiri ali več predilnih niti v špaggo s pomočjo težjega stroja, imenovanega šir. Najprej je na napravo nataknil niti na kavlje. Na nasprotnem koncu je niti nataknil na vrteči se kavelj, ki je bil vpet na sani, imenovane hangerštanga. S pomočjo lera je v

utorem razporedil niti in začel poganjati s kljuko šir. Z lerom je sukal niti v vrv, za kar je rabil veliko prakse in izkušenj, če je želel izdelati vrvi z enakomerno debelino in trdoto po vsej svoji dolžini. Bazilij je v svoji več kot petdesetletni karieri izdelal daleč največ vrvi, različnih dimenzij ter ločne oziroma krpke, ki so jih uporabljali kmetje za spravljanje sena, slame ali listja. Poleg tega je še izdeloval vprežne vrvi, povodce za živali, razne špage (tanke vrvice) in razne mreže. Sredi 20. stoletja je izdelke vozil s kolesom še po takratnih makadamskih cestah vse do Ormoža in Svetega Tomaža, kjer je imel veliko stalnih strank. Poleg tega je vrvi in ostale pripomočke prodajal okoliškemu prebivalstvu. Nekaj desetletij pozneje pa se je ob nedeljah skupaj z ženo odpravljal vse od Križevca, Ormoža, Koga, Svetega Tomaža pa do Ptuja, kjer je po nedeljskih mašah na stojnicah prodajal svoje izdelke. V tistih časih so obrtnike na stojnicah že redno nadzirale inšpekcije, ki so preverjale kakovost izdelkov in vsa potrebna obrtniška dovoljenja. Konec 20. stoletja je bil Bazilij še eden redkih vrvarjev na Slovenskem. Takrat se je za njegove izdelke občutno zmanjšalo zanimanje kmetov, ki so skozi vsa leta bili bolj ali manj edine njegove stranke. Glavni povpraševalci po njegovih izdelkih so postali športniki. Poleg klasičnih vrvi je začel izdelovati razne mreže za nogomet, košarko, odbojko ...⁶⁶

Mizarstvo

Mizarji so že od vsega začetka zaslužni za notranjo opremo hiš, saj so izdelovali notranje pohištvo, okna in vrata. Čez čas so začeli izdelovati izdelke po naročilih in po posebnih oblikovalskih zasnovah. Mizarji so se začeli združevati v posebne zadruge na začetku 19. stoletja, ko so nastala številna mizarstva središča na Slovenskem.⁶⁷

Mizarstvo kot obrt se je uveljavila nekoliko pozneje kot ostale obrti. Kmetje so si svoje prostore začeli intenzivneje opremljati z mizami, stoli, omarami ipd. šele na začetku 19. stoletja. Porast urejanja prostora s pohištvom v mestih se je začel nekoliko prej, v 18. stoletju, ko so se začeli spreminjati trendi prostorskih zasnov hiš. Mizarstvo je bilo dobro razvito v vseh slovenskih pokrajinah.⁶⁸

Na območju Ljutomera je bilo mizarstvo številčno zastopano in bolj razvito v zgodnjem novem veku, ko so bili ljutomerski mizarji del radgonskega ceha. V prvi polovici 18. stoletja sta ljutomerske tržane oskrbovala dva mizarja. Sto let pozneje pa se je število mizarjev povečalo na tri.⁶⁹ Mizarstva obrt je svoj razvojni višek dosegla konec 19. stoletja. Ljutomer-

Ohranjena reklamna tabla Bazilija Prinčiča
(brani: SIKLJT, OE Muzej).

⁶⁶ Prinčič, intervju, 2021.

⁶⁷ Slovenski etnološki leksikon, str. 328.

⁶⁸ Bogataj, *Domače obrti*, str. 137.

⁶⁹ SI PAM/0004/010/00008, *Obrt in trgovina v Ljutomeru (17.–19. st.)*, Seznam obrtnikov v trgu Ljutomer, cca. 1726; Slekovc, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 333.

Razna mizarška dela v nekdanji delavnici Leopolda Pečarja leta 1954 (hrani: SIKLJT, OE Muzej).

ski mizarji so po vzoru Dunaja in Gradca množično oskrbovali trške in kmečke domove z rezljanim, struženim in intarziranim pohištvo. Mizarstvo je v 20. stoletju ponekod postopoma prehajalo v majhne polindustrijske in industrijske obrate.⁷⁰ Leta 1946 je bilo v okviru ljutomerske obrtne zbornice registriranih 32 mizarjev, od katerih jih je šest imelo svojo delavnico v Ljutomeru.⁷¹ Leta 1959 se je število mizarških delavnic zmanjšalo na dvanajst. Mizarji so delovali v Babincih, Banovcih, Lukavcih, Razkrižju, Stari Novi vasi, Ključarovcih, Križevcih, Drakovcih, Noršincih, Ljutomeru in na Moti. Največja obrtna enota tega leta je bila v Drakovcih mojstra Konrada Repa, ki je imel štiri pomočnike, administratorja in dva vajenca. Večji obrat je imel tudi mojster Avgust Filipič v Babincih, kjer sta bila dva mojstra, dva pomočnika in trije vajenci. Razlog za množični osip privatnih mizarških obratov je bilo ljutomersko podjetje Marles, ki je imelo leta 1995 zaposlenih pet

mojstrov, dvaintrideset pomočnikov in tri administratorje.⁷² Leta 1998 se je z mizarstvom ukvarjalo trinajst samostojnih podjetnikov.⁷³

Uspesno je bilo mizarstvo Filipič, kjer se mizarška obrt prenaša iz roda v rod okoli 150 let. Z mizarstvom se je leta 1877 začel ukvarjati Jakob Nedl. Po opravljenem mojstrskem izpitu je odprl majhno delavnico, ki je bila del skromne družinske hiše. Nekaj let je deloval sam. S svojimi kakovostnimi izdelki si je pridobival vedno več zadovoljnih strank. Zaradi povečanja števila naročil je začel sprejemati vajence in pozneje še pomočnike. Večino opreme so v tistih časih naredili na mero oziroma po želji strank. Kadar je bilo naročilo veliko, so delali doma pri naročniku. Jakob Nedl se je z mizarstvom ukvarjal vse do svoje smrti leta 1931. V svoji dolgoletni in bogati karieri je izučil veliko vajencev. Zadnji od njih je bil Avgust Filipič. Ta je bil ostarelemu mojstru v veliko pomoč tako v delavnici kot na terenu. Po napredovanju v pomočnika je prevzemal vedno več naročil vse do mojstrove smrti. Kmalu po tem, ko je naredil mojstrski izpit, je leta 1937 prevzel Nedlovo delavnico. V prvi

⁷⁰ Šarf, *Etnološka topografija*, str. 42–43.

⁷¹ SI PAM/0442/003/001/00344 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju, 1945; Register zasebnih obrtnih obratov, OLO Ljutomer (1945–1955), arhiv Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer.

⁷² Rihtarič, *Obrtništvo*, str. 60–62.

⁷³ *Katalog obrti in podjetništva*, str. 35.

Branko Magdič v svoji delavnici, kjer v prostem času še vedno ustvarja razne izdelke (brani: SIKLJT, OE Muzej).

polovici 20. stoletja na področju mizarstva še ni bilo razvite mehanizacije, zato se je delalo vse ročno, kar je bilo precej naporno. Pod Filipičevim okriljem se je izučilo mizarstva kar 35 vajencev, med njimi tudi njegova sinova Ivan in Avgust, ki sta leta 1954 uspešno opravila mojstrski izpit. Delali so kakovostne izdelke, o čemer priča tudi podeljena diploma za prvovrstno izdelavo določenih izdelkov na obrtni razstavi v Ljutomeru leta 1950. Avgustova sinova Ivan in Avgust sta obrt prevzela po očetovi upokojitvi leta 1956. Stara delavnica je bila kmalu premajhna za vse zaposlene in vsa naročila, zato so imeli pri okoliških prebivalcih v najemu tri velike prostore, in sicer pri Janezu Smodišu, Mateju Sagaju in Jožetu Berdeni. Njihovo delo je bilo opazno tudi zunaj meja Slovenije, saj je kar nekaj naročil prihajalo iz Dalmacije. Ivan in Avgust sta zato iz leta v leto širila delavnico in dokupovala razne stroje, da je bilo čez čas vse potrebno zbrano na eni lokaciji. Ivanu je za mizarstvo uspelo navdušiti sina Mirana, ki je prevzel bogato zapuščino s trdnimi temelji. Leta 1996 je začel graditi novo večjo delavnico, v katero se je skupaj z več zaposlenimi preselil leta 1999. Mizarstvo Filipič danes vključuje že peto generacijo družine Filipič in uspešno deluje na Slovenskem ter tujem tržišču. Njihovo odlično

delo potrjujejo tudi platinasto odličje za bonitetno oceno iz leta 2019.⁷⁴

Izjemno bogato tradicijo ima mizarstva delavnica, ki jo je leta 1920 v stanovanjski stavbi v Ljutomeru pod imenom Tesarstvo – žaga in trgovina Leopold Pečar. Delavnica je bila postavljena na njegovem zemljišču ob domačiji. Les za obdelavo so pridobivali iz območja Gornje Radgone, Murska Sobota, Lendave in Ptuja. Leta 1946 se je obrat priključil podjetju Dravsko gozdno gospodarstvo Maribor, leta 1947 podjetju Lesno industrijsko podjetje Murska Sobota, leta 1951 pa Lesno industrijskemu podjetju Maribor. Njihovi primarni produkti so bili »finalni izdelki ročnega in strojnega mizarstva«.⁷⁵

Leta 1960 se je Pečarjeva delavnica združila s tovarno Marles in preusmerila obrat izključno v proizvodnjo kuhinjskega sedežnega pohištva. V glavnem so izdelovali mize, stole in klopi. Leta 1974 so zaradi povečanega zanimanja po njihovih izdelkih dogradili novo proizvodno halo za montažo, prostore za strojno opremo in objekte za spremljajoče dejavnosti. S tem so lahko začeli s serijsko proizvodnjo njihovih

⁷⁴ Filipič, intervju, 2021.

⁷⁵ Koren, *Kulturna dediščina*, str. 114–115.

produktov. Med letoma 1983 in 1985 so zgradili še sušilnico in kotlarno. Naslednje leto so program masivnega pohištva nadgradili. Izdelovati so začeli tudi nove oblike sedežnega pohištva in miz za jedilnice.⁷⁶

Po stečaju Marlesa se je leta 1989 začelo poslovanje tovarne masivnega pohištva Murales. Uveljavila se je nova blagovna znamka kuhinjskega in jedilniškega sedežnega pohištva, ki je postala hitro prepoznavna na slovenskem in tujem tržišču. Z namenom po večji kontroli vhodnih surovin je podjetje leta 2000 kupilo bližnjo žago in s tem sklenilo proizvodni krog. Na začetku 21. stoletja je Murales zgradil še skladišče za polizdelke, brusilnice, montažne linije, sodobne lakirnice, krivilnice lesa in skladišče žganega lesa. V času privatizacije je takratni direktor TOZD Masivno pohištvo Ljutomer Stanko Škalič z družino aktivno vstopil v lastništvo družbe. Leta 2013 je izvedel še menedžerski prevzem družbe, na podlagi katerega je danes v njihovi lasti večji del tovarne.⁷⁷

Danes meri celotno zemljišče Muralesa okoli 8 ha, od katerih je 4 ha pokritih proizvodnih in skladiščnih površin. V podjetju potekata dva procesa, in sicer obdelava oziroma razrez hlodovine in tehnološki postopek strojne obdelave. Proizvodnja je opremljena s stroji velike tehnološke zmogljivosti, saj so ves čas vlagali v proizvodnjo in posodobitev tehnologije. V tovarni je zaposlenih okoli 110 delavcev, ki mesečno izdelajo okoli 5.000 kosov stolov, miz, kotnih klopi, jedilniških vitrin, ekskluzivnih izdelkov in drugih izdelkov za opremljanje interierjev. Murales je danes

v Sloveniji in tujini poznan kot kakovosten proizvajalec jedilniškega sedežnega pohištva.⁷⁸

Eden bolj znanih mizarjev v okolici Ljutomera je bil tudi Branko Magdič. Za mizarstvo se je navdušil že v rosnih letih, saj je že kot otrok večino svojega prostega časa preživel v mizarški delavnici Antona Novaka v Lukavcih. Tako po končani osnovni šoli ni dolgo premišljeval o pravem poklicu. Leto dni je obiskoval vajeniško šolo v Križevcih, za tem pa ga je pot vodila v Beograd, kjer je po dveh letih šolanja, leta 1949, opravil pomočniški izpit. Sprva se je zaposlil v beograjski umetniški delavnici Mongment. Po odsluženem vojaškem roku v Osijeku in Belem Manastirju se je vrnil v Slovenijo. Leta 1953 se je zaposlil v Ljutomerski lesno industrijski tovarni Lip Maribor. Delovne izkušnje si je več kot deset let še nabiral v mizarški delavnici Filipič v Babincih in pri Mizarstvu Ljutomer. Med tem je leta 1958 v Murski Soboti opravil mojstrski izpit. Razine izdelke, s katerimi je prepričal komisijo na izpitu, je izdeloval dva tedna v tovarni Ledava. Poleg tega je opravil izpit za rezbarja, s katerim je dodatno potrdil, da mu je ustvarjanje z lesom bilo položeno že v zibelko. Po več kot desetletju delovanja v Ljutomeru in Noršincih si je zaželel novih izzivov. Slednje je poiskal v daljni Nemčiji, kjer je po lastnih besedah preživel najlepša in najbolj ustvarjalna leta. Nekaj let pred upokojitvijo se je odločil za povratek v svoj domači kraj, kjer je odprl svojo obrtno delavnico. Večino strojev in pripomočkov si je kupil v Nemčiji. Kljub vrnitvi domov je ostal v tesnih stikih z Nemčijo, saj je večino izdel-

Razni lectarski izdelki slašičarne Škrajnar iz Ljutomera (hrani: SIKLJT, OE Muzej)

⁷⁶ Prav tam, str. 116–117.

⁷⁷ Prav tam, str. 116–118.

⁷⁸ Prav tam, str. 118–121.

Janko in Terezija Škrajnar pred svojo slaščičarno leta 1973 (brani: SIKLJT, OE Muzej).

kov izvozil prav tja. Nekaj časa je bil celo edini mizar v Sloveniji, ki je delal za nemški trg. Gospod Branko tudi po upokojitvi skoraj vsak dan preživi v svoji delavnici, kjer ustvarja predvsem za svojo dušo. Izdeluje posebne izdelke, za katere prej ni bilo dovolj časa.⁷⁹

Medičarstvo in svečarstvo ter slaščičarstvo

Medičarstvo in svečarstvo spadata med starodavne obrti na Slovenskem. Pri tej obrti je vedno šlo za simbiozo dveh dejavnosti, ki sta ju povezovali dve temeljni sestavini: med in vosek. Medičarji so izdelali največ peciva iz medenega testa, lectarske izdelke, medenjake in medico ter medeno vino, svečarji pa so izdelovali sveče različnih vrst in oblik.⁸⁰

Najstarejši, skromni zapisi medičarstva izhajajo že iz 14. stoletja. V teh zgodnjih obdobjih medičarji in svečarji še niso izdelovali izdelkov, kot jih poznamo danes. Figuralno pecivo, ki so ga izdelovali s pomočjo vtiskovanja v lesene modele, so pričeli izdelovati od 15. stoletja naprej. Z medičarstvom se je vse do 18. stoletja ukvarjalo izjemno majhno število posameznikov, zato se je v primerjavi z ostalimi tradicionalnimi obrtni zelo počasi razvijalo.⁸¹ Lectarske delavnice so bile v 19. in 20. stoletju najbolj razširjene na Štajerskem. Sledila je Koroška, Pomurje in šele na to Kranjska. Kljub občutnemu zatonu obrti v 20. stoletju se je medičarstvo in svečarstvo ohranilo vse do danes. Na Slovenskem deluje le še peščica lectarjev in delavnic, ki nadaljujejo in ohranjajo to večstoletno tradicijo.⁸²

Trg Ljutomer je imel svojega medičarja in svečarja že v zgodnjem novem veku. Leta 1755 se eni od listin omenja medičar Paltauf, ki naj bi se v Ljutomer priselil iz Nemčije. O njegovem delovanju in morebitnih njegovih naslednikih ni nič znanega.⁸³ Medičarstvo in svečarstvo je bilo v 19. in v 20. stoletju slabo razvito in redko zastopano na območju Ljutomera. Med letoma 1945 in 1959 je na širšem obravnavanem območju deloval le en obrtni mojster Janko Škrajnar, ki se je ukvarjal tudi s slaščičarstvom.⁸⁴ Ob popisu leta 1998 so delovale štiri slaščičarne, in sicer v Križevcih pri Ljutomeru, Pristavi in dve v Ljutomeru.⁸⁵

Najbolj poznana slaščičarna v Ljutomeru in nje-govi okolici v 20. stoletju je bila prav gotovo Škrajnarjeva slaščičarna. Njeni začetki izhajajo iz leta 1913, ko je Ivan Škrajnar v svoji delavnici v Ljutomeru odprl prodajalno. Izdeloval je lectarske figure in medenjake. Istega leta je uspešno pridobil prvi obrtni list za medičarja in svečarja. Za ta poklic je navdušil tudi sina Janka, ki mu je že kot otrok pomagal izdelovati razno pecivo. Janko je leta 1931 pridobil naziv pomočnika. Pod večletnim mentorstvom svojega očeta je kmalu opravil tudi mojstrski izpit iz slaščičarstva in pozneje še iz medičarstva. Z ženo Terezijo je imel delavnico v Gornji Radgoni vse do začetka 2. svetovne vojne, ko so ga z družino kot zavednega Slovenca

⁷⁹ Magdič, intervju 2021.

⁸⁰ Slovenski etnološki leksikon, str. 315.

⁸¹ Bogataj, Ljudska umetnost, str. 212.

⁸² Komel, Lectarstvo, str. 23–25.

⁸³ Kovačič, Ljutomer, str. 174.

⁸⁴ SI PAM/0442/003/001/00344 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju, 1945; Register zasebnih obrtnih obratov, OLO Ljutomer (1945–1955), arhiv Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer.

⁸⁵ Katalog obrti in podjetništva, str. 48.

Mlin na Razkrižju leta 1954 (hrani: SIKLJT, OE Muzej).

in podpornika Sokola izgnali v Ljubljano. Po koncu vojne se je vrnil v domači Ljutomer, kjer je leta 1950 odprl slaščičarno. Otroci so najraje jedli velike medenjake, odrasli pa predvsem slatne vinske kekse. Njihovo tradicionalno lectarsko pecivo ni manjkalo na sejnih in prošenjih po Prlekiji in Prekmurju.

Družinsko tradicijo je v drugi polovici 20. stoletja nadaljevala Vera Škrajnar, ki je po končani osnovni šoli postala vajenka pri očetu Janku. Leta 1962, po opravljenem pomočniškem izpitu, sta skupaj z očetom odprla prodajalno na Miklošičevem trgu. Skupaj z možem Georgom Peischlom, ki je bil po poklicu prav tako slaščičar, sta leta 1975 prevzela delavnico v Ljutomeru. Razširila sta ponudbo na vse vrste tort, ki so v času porok šle za med. Znana sta bila tudi po izdelovanju dobrih kremnih rezin in ostalem sočnem pecivu. Prvi upad prodaje peciva in sladoleda so občutili ob odprtju več trgovskih centrov v Ljutomeru in okolici. Kljub številnim novim izzivom in preprekam je slaščičarna uspešno delovala vse do upokojitve zakoncev Peischl leta 1999. Njuni otroci se niso navdušili za slaščičarski poklic, zato sta leta 2006 preselili celotno proizvodnjo z vsemi pripomočki v Radovljico, kjer je gostilna Lectar uredila prvi lectarski muzej v Sloveniji.⁸⁶

⁸⁶ Robinščak, intervju, 2021; Šoštarič, Konec Škrajnarjeve sla-

Mlinarstvo

Mlinarstvo uvrščamo med najstarejše obrti. Rane načine mletja moke naj bi prevzeli Rimljani iz Male Azije in ga razširili po stari celini. Ena od zanimivosti je prav gotovo, da se mlini in naprave v tisočletnem razvoju človeštva niso bistveno spremenili. Enako velja za načine in postopke samega dela. Mlinarstvo spada že od srednjega veka naprej med temeljne živilske in predelovalne obrti za mletje in predelavo žita. V izrednih okoliščinah ob pojavu lakote so mlinarji mleli tudi semena in plodove.⁸⁷

Mlinarstvo ima bogato zgodovino na širšem območju Ljutomera. Na reki Ščavnici in na reki Muri je bilo že od srednjega veka naprej veliko mlinov. Eno prvih omemb mlina najdemo leta 1414, ko je Janez Lokavski prodal ljutomerski cerkvi svoj delež mlina na Ščavnici zunaj trga. Svoj mlin je imel tudi trg Ljutomer, ki jim ga je 26. marca 1694 s škofovskim dovoljenjem prodal takratni ljutomerski duhovnik Miklavž Pergoznik. V zameno je trg moral letno dajati župniku dvanajst veder dobrega ljutomerskega vina. Mlin, ki naj bi leta 1689 pogorel do tal, je tudi upodobljen na Vischerjevi grafiki trga Ljutomer iz leta

ščičarne, str. 15.

⁸⁷ Bogataj, *Ljudska umetnost*, str. 180.

Smodišev mlin leta 1950 (hrani: SIKLJT, OE Muzej).

1681. Trg ga je uporabljal kot licenčni mlin vse do leta 1914, ko je pogorel.⁸⁸

Na širšem območju Ljutomera je bilo na reki Ščavnici v 18. stoletju okoli deset mlinov. V samem trgu Ljutomer pa je sredi 18. in 19. stoletja omenjen le en mlinar, ki je upravljal s trškim mlinom na zahodni strani Ljutomera.⁸⁹ Ob koncu 19. stoletja je mlinarstvo spadalo med najbolj razvite obrti na širšem območju Ljutomera. Leta 1946 je v okolici Ljutomera na reki Muri in reki Ščavnici delovalo petindvajset mlinarjev.⁹⁰ Do leta 1959 je to število nekoliko upadlo. Popisanih je bilo sedemnajst zasebnih in dve družbeni mlinski enoti. Privatni mlini so obratovali v Veržeju, Presiki, Podgradju, Spodnjem Krapju, Stari Novi vasi, Vogričevcih, Razkrižju, Borecih, Gajševcih, Veščici, Moti, Gibini, Globoki, Stročji Vasi, Moravcih in Precetincih. Med številčnejše zastopanimi moškimi so delovale tudi tri mlinarske mojstrice, in sicer Antonija Babič v Veržeju, Antonija Košti v Presiki ter Ivanka Klajnčar na Podgradju. Z mlinarstvom se je tako ukvarjalo tega leta sedemnajst moj-

strov in mojstric, pet pomočnikov in štirje vajenci.⁹¹ Leta 1998 je bilo v okviru Obrtne zbornice Ljutomer registriranih le še šest mlinarjev, v naseljih Razkrižje, Stročja vas, Gajševci, Precetinci in dva v Veržeju. Danes na nekoč bogato tradicijo mlinarstva na reki Ščavnici spominjajta le še delujoča Žnidaričev mlin v Precetincih in mlin Stajnko v Gajševcih.⁹²

Nekoliko daljšo zgodovino so imeli plavajoči mlini na reki Muri. Ti so bili posebnost panonske pokrajine, saj so v celoti ali deloma plavali na reki. Te vrste mlinov so na reki Muri zgradili zato, ker je reka nekoč skoraj vsakoletno poplavljala. Njihova posebnost je bila, da so se lahko skupaj z vodotokom dvigovali in spuščali, pri tem pa so bili z močnimi verigami pritrjeni na trdna oporišča brežin. Glavne nevarnosti za tovrstne mline so bile velike poplave, ki so s seboj odnašale izravana drevesa, in nizke temperature, zaradi katerih so pogosto zmrzovale reke. Pozimi so iz preventivnih razlogov, da ne bi led uničil lesa, celoten mlin dvignili iz vode. Konec 19. stoletja je na območju med Krogom in Sv. Martinom na Muri (današnja Hrvaška) delovalo kar devetinšestdeset mlinov. To število se je do konca 2. svetovne vojne povečalo na več kot sto.

Na reki Muri je več desetletij obratoval tudi mlin na Moti, ki je oskrboval domačine in krajane iz sosednjih vasi. Z njim so več desetletij upravljali Smodi-

⁸⁸ Kovačič, *Ljutomer*, str. 48.

⁸⁹ SI PAM/0004/010/00008, Obrt in trgovina v Ljutomeru (17.–19. st.), cca. 1726, Seznam obrtnikov v trgu Ljutomer; Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 333.

⁹⁰ SI PAM/0442/003/001/00344 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju, 1945; Register zasebnih obrtnih obratov, OLO Ljutomer (1945–1955), arhiv Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer.

⁹¹ Rihtarič, *Obrtništvo*, str. 64.

⁹² *Katalog obrti in podjetništva*, str. 48.

ševi. Tradicijo dedka in očeta je leta 1916 nadaljeval Ignac Smodiš iz Bistrice. Mlin je kmalu po koncu 2. svetovne vojne začel propadati, saj ni bilo zainteresiranih investitorjev.⁹³ Odločili so se, da bodo odstranili čoln in kolo. Do danes se je le ohranila manjša zgradba, ki opominja na ne tako daljno zgodovino mlina, ki je igral pomembno vlogo za prebivalce Mote in sosednjih krajev. Ob koncu 20. stoletja je ob zgradbi bilo postavljenih več kamnitih miz in lesenih klopi. V toplejših mesecih ob vikendih je prostor služil kot okrepečevalnica za ribiče in druge ljubitelje narave. Danes nekoč Smodišev mlin služi kot turistična točka Siva čaplja.⁹⁴

Na Prleški strani reke Mure danes deluje le še Babičev mlin v Veržeju, ki so ga Babičevi kupili leta 1912 od Kolmaničev. Leta 1927 je mlin v celoti pogorel. Jožef Babič je dal nato na isti lokaciji zgraditi nov plavajoči kombiniran mlin. Na kopnem so postavili mlinarsko hišo, na vodi so postavili dva čolna, med katerima se je vrtelo pogonsko kolo. Za prenos pogonske sile je služila ogromna jeklena vrv. Leta 1947 je velika poplava v celoti uničila del mlina na vodi. Znova so bili primorani dograditi nov mlin, ki so ga modernizirali z elektriko in elektromotorjem, ki je služil v času nizkega vodostaja reke Mure. Sredi 20. stoletja je po očetu prevzel mlin Vladimir Babič, ki se je pred meseci poslovil kot zadnji mlinar na Muri. Danes več kot stoletno družinsko tradicijo Babičevih nadaljuje hči Karmen. Babičev mlin velja za eno izmed najznamenitejših krajevnih, etnografskih, zgodovinskih in turističnih značilnosti Prlekije.⁹⁵

Namesto sklepa

Ljutomer je v srednjem veku veljal za majhen trg z več deset hišami, ki so jih omejevali okoliški hribi in reka Ščavnica. Kljub temu je že v tem obdobju veljal za središče in zbirni center ljudi, ki so bivali bodisi na okoliških hribih bodisi na zamočvirjeni ravnici. Zaradi številnih potreb tržanov in okoliških vaščanov se je, tako kot v ostalih slovenskih trgih in mestih, tudi v Ljutomeru začela intenzivneje razvijati obrt.

Kljub skromnim virom in pomanjkanju literature na temo obrtništva v osrčju Prlekije, daje članek grob vpogled v razvoj posameznih obrti v Ljutomeru. Med najstarejše obrti na preučevanem območju spadajo lončarstvo, kovaštvo, sodarstvo, čevljarstvo in tkalstvo. Slednje so glede na številčno zastopanost pridobile organizirane cehe že v 17. stoletju. Večina obravnavanih obrti v Ljutomeru je doživelo razcvet sredi 19. stoletja, ko so bili domačinom na voljo številni obrtni mojstri in njihovi pomočniki. Podobno kot v ostali Sloveniji je večina tradicionalnih obrti v Ljutomeru počasi začela zamirati v začetku in sredi

20. stoletja. Med obravnavanimi obrtni v osrčju Prlekije lahko kot uspešno zgodbo izpostavimo zgolj mizarstvo, ki se je za razvilo v industrijo in pravi razcvet doživelo v 20. stoletju.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
SI PAM/0004/010/00008, Obrt in trgovina v Ljutomeru (17.–19. st.), Seznam obrtnikov v trgu Ljutomer.
SI PAM/0442/003/001/00344, Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), Seznam obrtnikov v Okrajnem ljudskem odboru Ljutomer, seznam večjih obratov v ptujskem in ormoškem okraju.

Arhiv območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer
Register zasebnih obrtnih obratov, OLO Ljutomer (1945–1955), arhiv Območne obrtno-podjetniške zbornice Ljutomer.

Arhiv Župnije Ljutomer
Slekovec, Matej: *Trg in župnija Ljutomer*, rokopisna kronika, 1896.

INFORMATORJI

Farkaš, Miran, intervju, Ljutomer 2021.
Filipič, Miran in Gregor, intervju, Babinci 2021.
Gašparič, Jožica in Branko, intervju, Šafarsko 2021.
Horvat, Anton, intervju, Razkrižje 2021.
Klobučar, Milena, intervju, Ljutomer 2021.
Magdič, Marjana, intervju, Ljutomer 2021.
Magdič, Branko, intervju, Ljutomer 2021.
Mlinarič Angela, intervju, Ljutomer 2021.
Prinčič, Angela, intervju, Ljutomer 2021.
Robinščak Elizabeta, intervju, Ljutomer 2021.
Zorec, Zdenka, intervju, Ljutomer 2021.
Žuman Saša, intervju, Ljutomer 2021.

LITERATURA

40 let obrtno zborničnega delovanja, Območna obrtno-podjetniška zbornica Ljutomer. Ljutomer: Območna obrtno-podjetniška zbornica, 2008.
Bogataj, Janez: *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989.
Bogataj, Janez: *Ljudska umetnost in obrti v Sloveniji*. Ljubljana: Domus, 1993.
Bomo ohranili kovačije?: raziskave mariborskih dijakov (ur. Mitja Guštin in Katarina Batagelj). Maribor: Srednja gradbena šola, 1999.
Katalog obrti in podjetništva: 30 let, Območna obrtno-podjetniška zbornica Ljutomer. Ljutomer, 1998.

⁹³ Loparnik, *Mlinar je ostal brez mlina*, str. 8.

⁹⁴ Mlinarič, intervju, 2021.

⁹⁵ Rakuša, *Pomen reke Mure*, str. 59–61.

- Kobe-Arzenšek, Katarina: Vrvarska obrt na Slovenskem skozi stoletja. *Kronika* 23, 1975, št. 3 str. 170–179.
- Komel, Rok: Lectarstvo in svečarstvo: obrti na Slovenskem. *Gea* 17, 2007, str. 22–25.
- Koren, Mirjana: *Kulturna dediščina mizarskih delavnic*. Maribor: Pokrajinski muzej, 2019.
- Kovačič, Fran: *Ljutomer. Zgodovina trga in sreza*. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1926.
- Lačen Benedičič, Irena: Razvoj obrti od 15. do 19. stoletja. *Obrt v našem kraju* (ur. Marko Štepec). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, 1998.
- Lazarevič, Žarko: Temeljne razvojne poteze v obrti od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne. *Obrt v našem kraju* (ur. Marko Štepec). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, 1998, str. 16–28.
- Loparnik, Dušan: Mlinar je ostal brez mlina. *Vestnik*, 29. julij 1982, št. 29, str. 8–10.
- Pavlin, Darko in Kunaver, Dušica: *Slovensko narodno izročilo*. Kranj: Lexis, 1993.
- Rakuša, Marija: Pomen reke Mure nekoč in danes. *Zgodovinski listi* 13, 2004, št. 1, str. 59–61.
- Rihtarič, Ivan: Obrtništvo v Ljutomerski občini leta 1959. *Zgodovinski listi* 2, 1993, št. 1, str. 60–64.
- Rudolf, Ludvik: *Nekaj besed o Mali Nedelji in njenih ljudeh*. Mala Nedelja: TD Mala Nedelja–Radoslavci, 2012.
- Slovenski etnološki leksikon* (ur. Angelos Baš). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.
- Šarf, Fanči: *Etnološka topografija Slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1981.
- Šoštarich, Niko: Konec Škrajnarjeve slaščičarne: lectarstvo iz Ljutomera »preselili« na Gorenjsko. *Vestnik*, 18. januar 2007, št. 3, str. 15.

S U M M A R Y

Crafts in Ljutomer over time

In Ljutomer, as in other Slovenian towns and market towns, handicrafts began to develop in the Middle Ages. During the said period, craftsmen

from this area formed part of the main guild in Graz, and in the course of the following decades, they gradually began to establish guilds in their respective towns and market towns. Masters from Ljutomer initially joined the guilds in Radgona; however, from the seventeenth century onwards, numerically strong handicrafts were granted permission to organize their own guilds. Ljutomer's first guilds were formed by potters, blacksmiths, barrel makers, shoemakers, and weavers.

By the first half of the eighteenth century, handicrafts in and around Ljutomer had already been well developed. In 1726, the market town counted four tanners, three shoemakers, weavers, tailors, and potters, two rope makers, blacksmiths, butchers, and joiners, as well as one locksmith, baker, barrel maker, saddler, wheelwright, brickmaker, and miller.

In the mid-nineteenth century, when most handicrafts in Ljutomer were at their zenith, the market town registered seven active innkeepers, four shoemakers, tanners and barrel makers, three potters, joiners, tailors, and two carpenters, butchers, strap-makers, bakers, blacksmiths, goldsmiths, and merchants. The market town also had one active saddler, knacker, sexton, gingerbread maker, ropemaker, barber, dyer, wheelwright, planer, nail maker, miller, locksmith, clothmaker, glassworker, mason, and clockmaker. The greatest boom was experienced by joinery and the brickmaking trade, which followed the Austrian example in supplying the market-town and rural homes with all kinds of furniture and tiled products.

In the early twentieth century, only some of the craftsmen successfully conformed to the requirements of the new era, either by purchasing state-of-the-art machinery and venturing into the entrepreneurial waters or by simply changing the course and philosophy of the manufacturing process. The most notable decline in Ljutomer's rural handicrafts occurred after the Second World War, with industrialization starting to directly threaten a vast majority of them. Individual handicrafts experienced a rapid collapse. In 1976, the town registered no more than three active barrel makers, six blacksmiths, a wheelwright, two tailor's workshops, as well as one sewing and shoemaking workshop, respectively.

Although most of the old traditional handicrafts in the Ljutomer area have disappeared, this knowledge is still possessed by many local inhabitants or their descendants who continue to pass it on to younger generations.